

Tapaus Tatu Vanhanen

Tässä *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä julkaistaan professori **Tatu Vanhasen** kolme kuukautta sitten lehdelle toimittama käsikirjoitus. Kaikki eivät varmaankaan pidä siitä. Hetki sitten Vanhasen tutkimusten laatua oltiin viemässä poliisiin ja oikeuslaitoksen arvioitavaksi. Lienee kuitenkin niin, että tutkimustuloksien arvioinnille oikeusistuinta ja iltapäivälehtiä oikeampia foorumeita ovat tiedejulkaisut ja tieteelliset kokoukset. Kyllä aivan perinteinen vertaisarviointi tekee tehtävänsä..

Tieteessä tapahtuu -lehti myös luetutti artikkelin useammallakin professorilla: yksi ei olisi julkaissut, toinen olisi. Samoin kahvikeskusteluissa: yksi suhtautui alustavasti torjuvammin, toinen myöntäväisemmin – jälkimmäiset tosin itse Vanhasen töihin tutustumatta.

Moni Vanhasen näkemyksiä arvioinut on moittinut hänen esiintyneen ”tieteen nimissä” ja että Vanhasen tutkimukset tulee rinnastaa mm. astrologiaan ja kreatonismiin (**Juha Sihvola**, *Helsingin Sanomat* 15.8.). Tämän järjestyksen leimamerkeiden kanssa kannattaisi kuitenkin olla pidättyväisempi – eihän siitä ole kauaakaan kun esimerkiksi Kalevi Wiikin tutkimukset pyrittiin leimaamaan huuhaaksi. Väärä strategia.

Vanhasen tutkimuksia kuitenkin julkaisevat jatkuvasti kovin kunnialliset julkaisijat (viimeksi v. 2003 teos *Democratization: A Comparative Analysis of 170 Countries*, kustantajana maineikas Routledge). Lisäksi Vanhanen on esitelmöinyt näistä tutkimuksistaan aivan kunniallisilla foorumeilla, esiintynyt siis mitä suurimmassa mielessä ”tieteen nimissä”. Syyskuussa esimerkiksi Yhdysvaltain valtiotieteellisen yhdistyksen kokouksessa juuri tästä po. aiheesta. Kyllä Vanhanen siten voi vallan mainiosti esiintyä ”tieteen nimissä” siinä missä kaikki muutkin tutkimustyötä harjoittavat tutkijakoulutuksen saaneet. Tutkimusta on tietysti hyvää ja huonoa, sen arvioi tiedeyhteisö.

Vanha Voltaire-periaate, johon yksi referee viittasi, on yleisenä ilmaisuvapauden ohjeena ehkä edelleen toimiva: ”vastustan henkeen ja vereen hänen mielipiteitään mutta puolustan henkeen ja vereen hänen oikeuttaan niiden jul-

kituomiseen”. Kyllä oudoistakin ja poliittisesti epäkorrekteiksi koetuista tutkimuksista on voitava keskustella. Tutkimusten, metodien ja päätelmien huonous tai hyvyys käyvät kyllä ilmi niillä foorumeilla joilla kuuluukin. Keskustelun salliva kulttuuri on aina terveempi kuin vaiettava.

Toisekseen nyt jälkijättöisesti syntynyt tai synnytetty debatti kiinnittyi oikeastaan asioihin, joita Vanhanen itse ei ole tutkinut vaan Ulsterin yliopiston psykologian emeritusprofessori Richard Lynn. Vanhanen ja Lynn julkaisivat kaksi vuotta sitten kirjan *IQ and the Wealth of Nations* (Praeger 2002). Lynn oli se, joka kokosi kirjan älykkyystutkimuksia koskevan materiaalin. Vanhasen osuutena oli muita, ”riippuvia muuttujia” koskevien tietojen hankinta ja tilastollisten analyysien tekeminen. Lynn on julkaissut erilaisia kansojen älykkyyseroja koskevia tutkimuksiaan vuosikymmenten aikana niin *Naturessa* (esim. 1983) kuin Elsevierin julkaisemissa teoksissa (esim. 1997).

Lynn ja Vanhanen pyrkivät siis tutkimussissaan selvittämään, mitkä tekijät parhaiten selittäisivät köyhien ja rikkaiden maiden väliset suunnattomat tuloerot.

Jotakin outoa on siinä, että akateemisen maailmamme tarkkavainuiset havahtuivat vasta, kun *Kuukausiliite* ja *Iltasanomat* tekivät asiasta kohujutun. Kuitenkin Vanhanen on kirjoittanut teemasta niin *Aikakaisessa* (joulukuu 2002) kuin *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä (3/2003).

Helsingin Sanomien pääkirjoitustoimittaja **Paavo Rautio** oli turhan toiveikas kirjoittaessaan *Kuukausiliitteen* synnyttämästä debattista, että ”Tiedeyhteisö toimi kuten kuuluikin: se tarkisti päätelmät ja punnitsi ne keveiksi” (*HS* 18.8.). Näin se ei vielä silloin ollut tehnyt. Pikatuomioita sen sijaan jaeltiin. Ensimmäinen kunnan analyysi olikin sitten **Antero Malinin** ja **Juhani Rautapuron** kirjoitus *Helsingin Sanomissa* 23.8. Siinä puhuttiin asiasta ja analysoitiin tutkimusmetodit ja johtopäätökset.

Asia onkin syytä arvioida huolellisesti. Mitä siis Vanhanen ja Lynn ovat oikeasti tehneet, kesittääkö tutkimus kriittisen tarkastelun? Tieteen nimissä. Malinin ja Rautapuron mukaan ei.

Lisää älykkydestä

'Älykkyystestit' kiinnostuneen kannalta ilmentyi sopivasti myös *Luonnon Tutkijan* teemanumero *Astrobiologia* (LT 1-2/2004), joka sopii mainiosti Vanhasen artikkelin taustalukemistoksi, vertailupohjaksi. Lehdessä dosentti **Timo Vuorisalo** kirjoittaa älykkyiden evoluutiosta: "Älykkyiden evoluutioekologinen tutkimus perustuu oletukseen, että lajille ominainen älykkyys on useimpien muiden ominaisuuksien tavoin pitkän evoluutiokehityksen tulos ja yleistynyt luonnonvalinnan vaikutuksesta."

Jo Darwin ja monet muut aikalaisensa sovelsivat luonnonvalinnan teoriaa ihmislajin henkisten kykyjen, kuten älykkyiden sekä yhteiskunnallisen ja kulttuurin kehityksen tutkimiseen, muistuttaa Vuorisalo.

Vuorisalo listaa älykkyiden kehityshistorian lähtökohdiksi esimerkiksi seuraavia tekijöitä:

- älykkyiden täytyy olla ainakin osittain periytyvä ominaisuus, muuten se ei olisi voinut yleistyä luonnonvalinnan vaikutuksesta,

- älykkyys koostuu useista osatekijöistä ja eri kehityslinjoissa ekologinen valintapaine voi johtaa eri osatekijöiden korostumiseen,

- mikäli älykkyiden määrä tai ilmenemis- muodot muuntelevat populaatiossa tai lajissa, luonnonvalinta voi vaikuttaa niihin edelleen,

- älykkyys kehittyy vähitellen ja testautuu kunakin ajanhetkenä suhteessa ympäristöön, älykkyys yleistyy populaatiossa aikaa myöten vain, jos siitä on hyötyä ympäristöön sopeutumisessa.

- älykkyys ei ole kehittynyt muista ominaisuuksista erillään, vaan läheisessä vuorovaikutuksessa esimerkiksi sosiaalisten tarpeiden, puhekielen ja teknisen osaamisen kanssa.

Venäjä – toivoton tapaus?

Onko Venäjä lainkaan taloudellinen suurvalta? Onko siitä sellainen lähitulevaisuudessa odotettavissa? Ei välttämättä. Luonnonvaroja kyllä on, mutta ne eivät yksin riitä. Niiden hyödyntäminen edellyttää investointikykyä tuotantopääomaan, infrastruktuuriin ja inhimilliseen pääomaan. Ja näiden tekijöiden osalta kehityksessä Venäjällä on suuria epävarmuustekijöitä, muistuttaa päätoimittaja **Markku Kangaspuro** Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran julkaiseman *Idäntutkimus*-lehden (2/2004) pääkirjoituksessaan.

Se, että parin viime vuoden aikaiset BKT:n

kasvuluvut ovat olleet korkeita (7 %), ei tilanne pidemmällä tähtäimellä ole lainkaan varmallalla pohjalla. Korkeista kasvuluvuista huolimatta BKT henkeä kohden on kovin alhainen, muistuttaa Kangaspuro. "Vaikka harmaa talous laskettaisiin mukaan [...] jää asukasta kohden laskettu BKT 55-60 %:in EU:n pienituloisimpien maiden tasosta.

Pääkirjoituksessa muistutetaan myös, että "käsitös Venäjän korkeasti koulutetusta väestöstä on osoittautunut monin osin legendaksi". Koulu- laitos ei kykene Kangaspuron mukaan vastaamaan nyky-yhteiskunnan ja talouden tarpeisiin. Palkkauksella mitattuna opettajien arvostus on olematon ja yhteiskunnan valmius panostaa taloudellisesti koulutuksen kehittämiseen on pieni. "Kun tähän lisätään vielä nykyinen väestökehitys, joka osoittaa työikäisen ja terveen työkykyisen väestön alkavan laskea huomattavasti jo neljän vuoden kuluttua, voidaan ainoastaan todeta, että nämä keskeiset inhimillisen pääoman osa-alueet ennustavat suuria vaikeuksia Venäjälle.

Samassa lehdessä inhimillisestä pääomasta kirjoittava FT, tilastokeskuksen tutkija **Aku Alanen** muistuttaa, että Unesco ja OECD ovat luokitelleet Venäjän ns. WEI-maiden ryhmään, johon kuuluvat Aasian ja Latinalaisen Amerikan sekä Lähi-idän suuret OECD:hen kuulumattomat maat. "Koulutukseen suunnattujen julkisten menojen määrä Venäjällä on kansainvälisessä WEI-vertailussa eräs kaikkein alhaisimmista." Venäjällä kouluikäisten lasten suhteellinen määrä on laskenut huomasti viime vuosina, peruskouluikäisten lasten suhteellinen osuus on WEI-maiden alhaisimpia, samoin opettajien tuntimäärät vuodessa ovat alhaisimpia. Tätä kurjuutta onneksi hieman ehkä kompensoi Alasen mukaan Venäjän pienet luokkakoot. Venäjän ammattikoulujen tilannetta kuvataan lähinnä heikoksi.

OECD:n ns. PISA-tutkimus on lohduton Venäjän osalta. "PISA:n ensimmäisen, luku- taitoa painottavan vaiheen [...] tulokset ovat Venäjän osalta tyrmäävää luettavaa siihen nähden, mitä aiemmin on esitetty ja mitä itsekin olen aiemmin ajatellut neuvostokoulusta", kirjoittaa Alanen. Venäjä kuuluu lähes kaikissa asioissa tutkimuksen heikoimmin menestyneiden maiden ryhmään. "Venäläisen koulun humanistinen perinne on ollut yhden totuuden tyyppinen, ei keskusteluun tähtäävä."

Myös luonnontieteiden soveltamisessa tulos oli lähes yhtä heikkoa. Matematiikan sovelluksissa hieman parempi. Alasen mukaan

aiemmissa kansainvälisissä vertailuissa, joissa arvioitiin enemmän suoraan koulussa opittuja asioita, puhdasta matematiikkaa, tulokset ovat olleet huomattavasti parempia – matematiikassa selkeästi yhdysvaltalaisia koululaisia paremmalla tasolla.

Venäläisten omissa tutkimuksissa koulu-laisilla on kohtuullisen hyvät tiedot mm. fy-siikassa ja biologiassa, mutta he eivät kykene käyttämään niitä muuten kuin koulutehtävien antamissa rajoissa. Tehtävissä, joissa vaaditaan luonnontieteiden tulosten vertailua koulun ulkopuoliseen arkeen, niiden analysointia tai omien mielipiteiden esittämistä, venäläisten koulu-laisten tulokset olivat erityisen heikkoja.

Eikä mene muutenkaan hyvin. Imeväisyys-kuolleisuus on läntiseen tasoon verrattuna hyvin korkea, mutta parantunut hieman aiemmas-ta. Sen sijaan elinajan odote erityisesti miehillä on synkkä ja synkkenemässä: elinajan odote on reilusti alle 60 vuotta, puolet miehistä kuolee ennen eläkeikää joka sekkin on hyvin alhainen.

Tutkimukseen ja kehitystoimintaan panos-tetaan nykyisin vähemmän kuin neuvosto-aikana, mutta suunta on kuitenkin kääntynyt nousuun. Venäjän nykytasolla Suomessa oltiin 1970–80-lukujen taitteessa. Hyvä on muistaa, että Venäjän nykyinen taso on kuitenkin korkeampi kuin esimerkiksi Baltian maissa tai useimmissa muissa Itä-Euroopan maissa.

Alanen ei kuitenkaan usko, että mitään suu-remppaa painopisteen muutosta tutkimusinten-siivisempään tuotantoon olisi odotettavissa sen enempiä talouselämän kuin valtion puo-leltaakaan. ”Tällöin on olemassa kuitenkin suuri vaara, että Venäjä jää pysyvästi jälkeen tai sen kansainvälinen kilpailukyky inhimillisen pää-oman koulutuksen ja tutkimuksen eri sektoreil-la heikkenee entisestään. ”Työvoiman tarjonta pysyy vielä noin 2010-luvun alkuun riittävänä, mutta sen laatu voi tulla suureksi ongelmaksi jo ennemmin.”

Idäntutkimus-lehti on hauskan monipuolinen: perinteisen Venäjän taloudellisen ja poliittisen tutkimuksen rinnalla käsitellään yhtä luonte-vasti vaikkapa teatteria (niteessä 2/2004 esim. Ralf Långbackaa Tshov-ohjaajana), valokuvaa ja kirjallisuutta.

Suomen vastuu keskitysleireistään?

Suomi perusti Karjalasta valloittamilleen alueille keskitysleirejä, joille oli suljettuna enimmillään yli 40 000 vankia vuonna 1942. Parikymmentä

vuotta sitten suomalaisten Itä-Karjalan mie-hityshallinnosta tehnyt Antti Laine kirjoittaa samassa *Idäntutkimus*-lehdessä näissä keskitys-leireissä olleista lapsista ja ehdottaa, että ”me suomalaiset korvaisimme suomalaisilla keski-tys- ja työleireillä kärsineiden silloisten lasten kärsimykset kertakorvauksena, [...] heidät voisi valita myös yhteisvastuukeräyksen kohderyh-mäksi”. Laine muistuttaa, että asia on noussut esille jo vuonna 1994, jolloin korvauspyyntö esi-tettiin presidentti Martti Ahtisaarelle. ”Suomen vastaus on ollut, että miehityskysymykset on ”kuitattu” rauhansopimuksessa. ”Niin varmas-ti on, mutta näiden nyt jo iäkkäiden ihmisten kohdalla asiaa pitäisi katsoa humanitaarisena kysymyksenä”, kirjoittaa Laine. *Idäntutkimus*-lehden päätoimittaja tukee pääkirjoituksessaan tätä ehdotusta. Näiden leireillä olleiden lasten kohtaloista on tänä vuonna ilmestynyt Marja-Leena Mikkolan kirja *Menetty Lapsuus, suoma-laismiehittäjien vankeudessa 1941-44* (Tammi).

Valistunut arvaus kuitenkin: tuskinpa Suomi ryhtyy sotakorvauksia kuitenkaan enää maksa-maan.

Sota ja liiketoiminta

”Sota on aina ollut rahanteon lähde. Sota ei ainoastaan saata syttyä taloudellisten etujen tavoittelun vuoksi, vaan myös sotaan varautuminen ja valmistautumi-nen, sodankäynti sekä jälleenrakennus muodostavat suuret markkinat, joilla valtiolliset ja nykyään myös yksityiset yritykset kilpailevat. Erilaisten turvallisuus-yritysten, yksityisarmeijoiden ja muiden asevoimaa tarjoavien yhtiöiden myötä valtion monopoli legitii-min fyysisen väkivallan käyttöön on murentumassa. Vapaan kilpailun hengessä väkivalta privatisoituu ja korporatisoituu. Sodankäynnistä tulee näin normaalia ja legitimiä yritystoimintaa. Vapaan kilpailun ja kaikkien yhteisen edun yhteys tuntuu hankalasti soviteltavalta tällaiseen tilanteeseen. Miten käy, kun tämän alan yritykset alkavat rakentaa markkinoita itselleen? Minkä toinen yritys tuhoaa, sen tytäryhtiö jälleenrakentaa?”

Sciifiä? Ei, maailmantalouden ja konfliktien välistä pohdintaa **Teemu Palosaaren** ja **Hiski Haukkalan** pääkirjoituksessa Suomen rauhan-tutkimusyhdistyksen julkaisemassa *Kosmopolis*-aikakauslehdessä 1/2004. Edellä esitetystä kuvauksessa saattaa hyvinkin olla heijastumia todellisuudesta.

Jan Rydman